

УДК 821.111:81'33

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-2-15>

ТИПОЛОГІЯ І ФУНКЦІЇ ІДЕОЛОГЕМ В АЛЕГОРИЧНІЙ ПОВІСТІ “ANIMAL FARM” ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Торкут Н. М., д. філол. н., професор

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

nataliya.torkut@gmail.com

Дослідницький імператив цієї статті полягає в тому, щоб у процесі лексико-семантичного аналізу алегоричних художніх висловлювань, представлених у повісті-казці Дж. Орвелла “Animal Farm”, продемонструвати всю небезпеку тоталітарних ідеологем як засобу маніпулювання масовою свідомістю та чинника, що деструктивно впливає на когнітивні процеси і систему цінностей індивідуума.

У тексті “Animal Farm” виокремлено три типи ідеологем: алюзивні (створені шляхом лексико-семантичного перекодування відомих положень тогочасного політичного дискурсу чи вербальної складової впізнаваних соціокультурних практик комуністичного й нацистського режимів), ідеологеми-трансформери (ритуалізовані твердження, початковий смисл яких унаслідок квазіуточнень та додавань розмивається, піддається вивітрінню чи навіть зазнає гносеологічної підміни), а також суто тоталітарні оціночно-атрибутивні штампи і мовленнєві кліше, заклики й гасла, що сприяють міфологізації дійсності, закладаючи психічно-когнітивні основи для політичної лояльності, самонавіювання і навіть жертвовності цільової аудиторії.

Ключові слова: Джордж Орвелл, “Хутір тварин”, ідеологема, новомова, тоталітарний дискурс.

TYPOLOGY AND FUNCTIONS OF IDEOLOGEMES IN ALLEGORIC SHORT NOVEL “ANIMAL FARM” BY G. ORWELL: LEXICAL- SEMANTIC ANALYSIS

Torkut N. M., Doctor of Philology, Professor

*Zaporizhzhia National University
Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine*

In the context of the contemporary hybrid war of the Russian Federation against Ukraine the linguistic study of the ideologemes, as an important constituent of the totalitarian language, becomes of the particular relevance. The choice of “Animal Farm” by G. Orwell as an object of the analysis is not accidental since the literary work is endowed with a unique property to provoke emotions, to stimulate empathy, as well as to form a value attitude.

The research imperative of this paper is aimed at using lexical-semantic analysis of allegorical artistic expressions in this G. Orwell’s text for demonstration of the risks of the totalitarian ideologemes as means of mass consciousness manipulation and as a factor that destructively affects the cognitive processes and system of values of the individual. In short novel “Animal Farm” three types of ideologemes can be distinguished. The first type is the allusive ideologeme created by the lexical-semantic transcoding of the popular statements of the contemporary political discourse (official documents and the press in the totalitarian states) or the verbal component of familiar sociocultural practices of the communist and Nazi regimes (parades, gatherings, forms of encouragement and repressions, etc). The second type of ideologemes (which play a specific role in the development of the main plot conflict and an obvious connection of their structural and semantic organization with the changes in the ideological course can be observed) can be called ideologemes-transformers. The third type includes purely totalitarian value-attributive stamps, speech cliches, and slogans. They often stimulate the emergence and consolidation in the collective consciousness of society of false associations of power relations with family relationships, mythologizing the reality and laying the psychological and cognitive basis for political loyalty, and even sacrifice.

Key words: George Orwell, “Animal Farm”, ideologeme, newspeak, totalitarian discourse.

У сучасному мовознавстві спостерігається зростання інтересу до поліаспектного вивчення мови тоталітаризму як специфічного “ритуалізованого публічного мовлення”, призначеного для “створення вербального фіктивного світу” [6]. Біля витоків потужного дослідницького дискурсу, сфокусованого на виявленні особливостей функціонування мови в тоталітарних суспільствах, стоїть широковідома розвідка швейцарського лінгвіста П. Серіо (1985) [12], у якій на матеріалі офіційних партійних документів радянської доби переконливо продемонстровано маніпулятивний характер тогочасної політичної комунікації і

проаналізовано взаємовплив ідеології та мови. Серед новітніх наукових праць із цієї проблематики варто згадати монографії Н. Купіної “Тоталітарна мова: словник і мовленнєві реакції” (1995) [7], Г. Бенкендорфа “Химери в оселі буття” (2006) [2], Е. Будаєва та А. Чудинова “Лінгвістична советологія” (2009) [3], Л. Масенко “Мова радянського тоталітаризму” (2017) [9], І. Ренчки “Лексикон тоталітаризму” (2018) [11]) а також статті О. Єрмакова, М. Гловінського, О. Забужко, Ю. Каганова, О. Калиновської та ін.

Щоправда, раніше за науку до осмислення когнітивних механізмів комунікації в умовах тоталітаризму почало звертатися мистецтво слова. Ще в 1944 році англійський письменник Джордж Орвелл (справжнє ім'я – Ерік Артур Блер) написав невеличку за обсягом алегоричну сатиричну повість “*Animal Farm*” (“Хутір тварин”), у якій майстерно відтворив жахливий характер тоталітарного терору, акцентувавши важливу роль маніпуляцій з мовою, історією, пам'яттю в його становленні та зміцненні. У своєму наступному творі “*Nineteen Eighty-Four*” (“1984”), що вийшов друком три роки потому та приніс йому всесвітню славу, Дж. Орвелл запроваджує нове слово – “*newspeak*” (“новомова”), яке сьогодні набуло вже термінологічного статусу. У доданому до роману авторському трактаті з промовистою назвою “*The Principles of Newspeak*” новомова визначається як офіційна мова вигаданої держави Океанії, створена правлячою партією з метою запровадження єдино правильного світогляду й мислення та “унеможливлення всіх інших форм думки” [15, с. 312].

Дослідники творчості письменника суголосні у визнанні того, що більшість ідей, які знайшли яскраву маніфестацію в дистопії “*Nineteen Eighty-Four*”, геніальній за глибиною осягнення природи тоталітаризму, викристалізувалися в його попередніх працях, зокрема у політичній публіцистиці та повісті-казці “*Animal Farm*”. Однією з таких ідей постає використання мови як потужного інструменту контролю над мисленням і дієвого механізму маніпуляції свідомістю. Важливим конституентом тоталітарної мови, який, по суті, слугує ефективним засобом міфологізації дійсності, виступають ідеологеми. У художньому просторі “*Animal Farm*” вони не лише наділені смислотворчим і алюзивним потенціалом, але й виконують цілком очевидну сугестивну функцію.

У контексті сучасної гібридної війни, яку веде Російська Федерація з Україною, лінгвістичне дослідження ідеологем, як важливої конституенти тоталітарної мови, набуває особливої актуальності. Вибір художнього тексту як об'єкта аналізу не є випадковим, адже літературний твір наділений унікальною властивістю створювати ймовірні світи, що здатні викликати емоції, стимулювати емпатію і переживання колізій, формувати ціннісне ставлення до зображуваного. Сенси, які народжуються у свідомості читача в процесі емоційно-психологічного долучення до зображеної в художньому тексті реальності, можуть ставати об'єктами інтелектуального осмислення або інтуїтивного осягнення, а також впливати на конституювання його власної аксіологічної позиції, що вибудовується шляхом інтеріоризації досвіду культури. Тут доречно навести думку українського феноменолога В. Маринчака, який, спираючись на інтелектуальні надбання М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Н. Фатєєвої, Ю. Степанова та Н. Алефіренко, зазначає: “Ціннісна семантика входить у культурну свідомість через тексти, ...через відображені в них ціннісні відносини, ціннісно значимі колізії, представлені в них факти ціннісного самовизначення, конструювання ціннісних смислів, ціннісно значимих рішень, вчинків та ін.” [8, с. 14].

Саме цим і детерміновані постановка проблеми та дослідницький імператив цієї розвідки, який полягає в тому, щоб у процесі лексико-семантичного аналізу алегоричних художніх висловлювань авторитетного тексту культури продемонструвати всю небезпеку тоталітарних ідеологем як засобу маніпулювання масовою свідомістю та чинника, що деструктивно впливає на когнітивні процеси й систему цінностей індивідуума.

Мета статті – виявити функції ідеологем в алегоричній повісті “*Animal Farm*” Дж. Орвелла і на основі синтезу лінгвістичного та поетикального аналізу запропонувати їх типологію. Під ідеологемою мається на увазі “світоглядна установка (припис), утілена в мовній формі”

[7, с. 43], яка в тоталітарному суспільстві слугує інструментом імплементації фіктивних уявлень та засобом ритуального обслуговування владного дискурсу.

Попри те, що цей твір Дж. Орвелла неодноразово обирався об'єктом літературознавчих досліджень (В. Чаликова [13], А. Безансон [1], В. Мосіна [10], Н. Зинкевич [5], О. Зверев [4] та ін.), під окресленим кутом зору він розглядається вперше, що й визначає наукову новизну цієї публікації.

Нагадаймо, що в алегоричній повісті *“Animal Farm”* йдеться про повстання тварин проти тиранії людини і поступове переродження демократичного ладу з правильними лозунгами у ще більш жорстоке й деспотичне панування одного виду тварин над іншими. Постійним супутником життєдіяльності тварин, які постають у антропоморфізованому вигляді (вони не лише наділені мовою, але й здатні до творчості, використання знарядь праці тощо), виступає мовленнєва активність.

Уже на першому зібранні тварини співають гімн *“Beasts of England”*, який за змістом і структурною організацією нагадує текст Ежена Потье, що був перекладений багатьма іноземними мовами і став широковідомим як політичний маніфест комуністичних партій під назвою *“Інтернаціонал”*. Згодом, коли ідеали, якими тварини заохочувалися до повстання проти містера Джонса і надихалися під час успішної розбудови власної садиби, були дискредитовані й підмінені диктатурою свиней, очолюваних узурпатором влади Наполеоном, цей гімн заборонили.

Ключові месиджі гімну *“Beasts of England”* (*“Тварини Англії”*) [14, с. 13-14] є прикладом семантичного перекодування основних ідеологем *“Інтернаціоналу”* [16]. Це і добра звістка про наближення щасливих змін (*“... joyful tidings / Of the golden future time”*), і заклик до повстання з акцентом на необхідності об'єднання зусиль (*“All must toil for freedom's sake”*), і опис безхмарного майбутнього (*“Bright will shine the fields of England, /... On the day that sets us free”*). Узагальнене звернення до *“худоби всіх земних країн”* (*“Beasts of every land and clime”*) суголосне за семантикою і тотожне за пафосом рядкам приспіву комуністичного гімну, де проголошується єднання пролетарів усього світу: *“The Internationale unites the human race”*. Сюжетна канва цих двох віршованих текстів подібна, а тип римування (перехресне) однаковий.

В обох текстах спостерігається висока питома вага лозунговості та дієслів у майбутньому часі. Порівняймо, зокрема, рядки *“Інтернаціоналу”* з третім катреном *“Beasts of England”*. У широковідомому англійському перекладі вірша Е. Потье читаємо:

*...we'll make war
The soldiers too will take strike action
They'll break ranks and fight no more.*

А третій катрен пісні, яку співають тварини в казці Орвелла, звучить так:

*Rings shall vanish from our noses,
And the harness from our back,
Bit and spur shall rust forever,
Cruel whips no more shall crack [14, с. 13].*

Упадає в очі й подібний характер вербального оформлення імперативів, що виражені за допомогою модального дієслова *“must”*. Тварини у Дж. Орвела так визначають свій план дій заради світлого майбутнього:

*For that day we all must labour,
Though we die before it break;
Cows and horses, geese and turkeys,
All must toil for freedom's sake [14, с. 14].*

Аналогічним чином оформлені й прогнози в *“Інтернаціоналі”*:

...the chains must shiver
 Chains of hatred, greed and fear
 E'er the thieves will out with their booty
 And give to all a happier lot.
 Each at the forge must do their duty
 And we'll strike while the iron is hot.

Уже в першому катрені гімну “*Beasts of England*” наявні такі прикметні риси тоталітарного дискурсу, як синтаксичні та семантичні повтори і тяжіння до глобалізації предметності, якій приписується в такий спосіб виразний знак цінності:

*Beasts of England, beasts of Ireland,
 Beasts of every land and clime,
 Hearken to my joyful tidings
 Of the golden future time* [14, с. 13].

Кожна наступна перипетія (Битва біля Корівника, вигнання Сніжка, узурпація влади Наполеоном, розправа з інакомислячими, змова Свиней з людьми тощо) чи сюжетна колізія (формування на фермі нового життєвого укладу, розбудова господарства, спільна праця, переписування історії тощо) обов'язково супроводжуються низкою ідеологем, покликаних закріпити в колективній свідомості переконання в правильності обраного владою курсу та абсолютній і однозначній позитивності змін.

Вельми показовими в цьому плані є “СІМ НАСТАНОВ” (“*THE SEVEN COMMANDMENTS*” [14, с. 24]), що пишуться фарбою на стіні Корівника і по суті складають своєрідний ціннісний каркас так званої ідеології Тваринізму (*Animalism*). Узяті в сукупності, вони створюють бінарну опозицію, у якій усе, що пов'язане з твариною, репрезентується як взірцеве, а те, що стосується людини, представлене як негативне. У перших двох “заповідях” ужиті евфемізми на позначення людини, яка проголошується ворогом, і тварини, яка є другом: “1. *Whatever goes upon two legs is an enemy*. 2. *Whatever goes upon four legs, or has wings, is a friend*”. Як бачимо, тут закладається аксіологічна матриця, що нав'язує виразний знак цінності (ворог – друг).

Наступні настанови увиразнюють контраст між твариною, чия поведінка проголошується єдиною можливою нормою, та людиною, яка тут хоч прямо і не згадується, але стиль її життя кваліфікується як заборонена девіація. Отже, оціночність тут домінує над значенням, що є прикметою тоталітарного дискурсу. Приписи з третього по шостий включно мають імперативний характер: у них тваринам забороняється виконувати ті дії, які характерні для людини (носити одяг, спати в ліжку, вживати алкоголь та вбивати інших тварин).

Найважливішою настановою, що відображає сутність ідеального омріяного суспільства та виступає базовою цінністю, на якій тварини розбудовують устрій у своїй звільненій від влади людей садибі, є сьома: “*All animals are equal*”. Тривалий час усі мешканці Хутора тварин регулярно повторюють кожний із семи приписів, і через постійне повторення ті поступово стають настільки звичними і буденними, що вже ніхто й не задумується над їхнім змістом. Перетворюючись на щоденно повторювані гасла, ці настанови ритуалізуються, а згодом зазнають ціннісної трансмутації, унаслідок якої відбувається зміна полярності.

У процесі такої трансмутації спочатку під впливом цілеспрямованих дій лідерів відбувається суспільна девальвація приписів, а згодом – їх ідеологічна переорієнтація. Так, коли з'ясувалося, що більшість тварин, зокрема вівці, кури і качки, неспроможні навчитися читати та вивчити напам'ять усі сім настанов, один із головних ідеологів Тваринізму на ім'я *Snowball* запропонував звести їх до одного гасла: “*FOUR LEGS GOOD, TWO LEGS BAD*” [14, с. 32]. Просте за формою, це гасло було своєрідним міксом двох перших настанов, що вербалізували опозицію: людина – тварина. Воно легше запам'ятовувалося і поступово витісняло на периферію інші. Відбувалася десакралізація ідеологем, які виявилися

незручними в плані забезпечення життєдіяльності хутора в потрібному для влади свиней напрямку.

Коригування, а фактично перекручення смислового месиджу приписів здійснювалося шляхом додавання уточнювальних слів. Коли тварини дізналися, що свині сплять у ліжках, тобто порушують четверту заповідь: *“No animal shall sleep in a bed”*, вона була доповнена: *“No animal shall sleep in a bed WITH SHEETS”* [14, с. 62]. Але таке квазіуточнення, по суті, призвело до втрати головним месиджем свого початкового сенсу, до його повної семантичної трансформації. Адже спання в ліжку метонімічно ототожнювалося з людським способом життя, і використання простирадл не мало принципового значення. Тож, переселившись до будинку містера Джонса та влігшись спати на ліжка, свині грубо порушили четверту заповідь. І словесна еквілібристика знадобилася їм, аби створити ілюзію збереження смислу старої ідеологеми (для тварин людський спосіб життя неприйнятний і ганебний). Адже тільки завдяки цьому свині могли й далі безкарно робити те, що у первинному гаслі було забороненим.

Найяскравішим проявом трансмутації початкових настанов у контексті посилення тоталітарних тенденцій стало вивітрення семантики твердження шляхом додавання такого компоненту, який породжував специфічний когнітивний ефект – сутнісне заперечення вихідного месиджу. Так, коли почалися репресії проти тварин, які наважувалися висловити свою незгоду з політикою влади, то шоста заповідь, що забороняла тваринам убивати інших тварин, зазнала руйнівних змін. Тепер вона набула такого вигляду: *“No animal shall kill any other animal WITHOUT CAUSE.”* [14, с. 81] Прочитавши на стіні Корівника цю настанову в її новому формулюванні, більшість тварин навіть не звернули особливої уваги на це кардинальне “нововведення”, яке виправдовувало репресії та могло коштувати життя будь-кому з них, адже причиною можна було оголосити будь-що.

Дж. Орвелл фіксує увагу читача на тому, як саме ритуалізовані ідеологеми поступово перетворюються на мертві пустопорожні фрази, зміст яких знецінюється і стирається із пам'яті. Невипадково, що декому із тварин здалося, ніби шоста заповідь завжди звучала саме так, просто вони на це не звертали уваги і дещо підзабули: *“Somehow or other, the last two words had slipped out of the animals' memory. But they saw now that the Commandment had not been violated; for clearly there was good reason for killing the traitors who had leagued themselves with Snowball”* [14, с. 81].

Ще однією стратегією розмивання початкової семантики месиджу у творі Дж. Орвелла виступає зміна граматичної форми. Так, приміром, вищезгаданий спрощений слоган, який акумулював змістове наповнення двох перших настанов, унаслідок подібної зміни перетворюється на власний смисловий антипод: *“Four legs good, two legs BETTER!”* [14, с. 118]. Прикметно, що посіпака Наполеона на ім'я *Squealer* (українською цей онім перекладають то як Квікун, то як Пищик), який виступає головним провідником постійно змінюваної ідеологічної політики владної верхівки (свиней), дуже вправно маніпулює свідомістю спільноти тварин. Коли назріла потреба відмовитися від конфронтації з людьми, він зібрав усіх овець, вивів їх за межі хутора та тримав там певний час, навчаючи новому гаслу. Коли вони повернулися на Хутір, то вигукували вже те, що потрібно. Унаслідок зміни форми прислівника зі звичайної на порівняльну новий припис уже проголошував тих, хто ходить на двох ногах (а це були люди і свині) кращими за тих, хто ходить на чотирьох (решта тварин). Це деконструйоване гасло, згідно із задумом *Squealer*, завдяки активному беканню овець мало закріплюватися в колективній свідомості спільноти, хоча по своїй суті воно суперечило тим ціннісним засадам, на яких вибудовувався Хутір тварин. Воно заперечувало попередній месидж про переваги тварин над людьми і водночас фіксувало верховенство свиней над іншими мешканцями садиби, оскільки тільки свині ходили “на двох ногах”.

Апофеозом гносеологічних підмін можна вважати перетворення гасла про всезагальну рівність тварин на її смисловий антипод: “*ALL ANIMALS ARE EQUAL BUT SOME ANIMALS ARE MORE EQUAL THAN OTHERS*” [14, с. 118]. Така трансформація ціннісної семантики ключової ідеологеми, на якій вибудовувалася вся логіка революційних змін на фермі містера Джонса, виявляється вельми показовою. Невипадково цей слоган із Орвеллового твору став широкоживаною цитатою – елементом політичного тезауруса, що метафорично вербалізує концепт псевдодемократії.

До речі, шоста настанова Тваринізму – “*All animals are equal*” – стала своєрідною семантичною похідною від гасла про братерство всіх тварин “*All animals are comrades*”, виголошеного ще на початку твору породистим старим кнуром на ім'я Майор. Цей натхненник повстання тварин проти диктатури людини висловив три основні месиджі, на яких згодом вибудовувалася вся ціннісна парадигма нової життєвої філософії Хутора тварин: “*And among us animals let there be perfect unity, perfect comradeship in the struggle. All men are enemies. All animals are comrades*” [14, с. 11]. Ці ключові ідеї інспірували тварин до революції та лягли в основу цілої ідеологічної програми, квінтесенцією якої стали СІМ НАСТАНОВ, які були написані білою фарбою на стіні Корівника.

Цікаво зазначити, що в “Моральному кодексі будівника комунізму”, затвердженому XXII з'їздом КПРС у 1961 році, знаходимо гасла, які просто вражають своєю алюзивно-смисловою подібністю до ідеологем з “*Animal Farm*”. Показові в цьому плані, приміром, такі пункти згаданого кодексу: “Колективізм і товариська взаємодопомога, кожен за всіх, усі за одного”, “Людина людині друг, товариш і брат”, “Непримиренність до ворогів комунізму, справи миру й свободи народів”, “Братерська солідарність з робітниками всіх країн, з усіма народами”. Тут з усією очевидністю проступають деякі характерні риси орвеллівської новомови, зокрема лозунговість (“кожен за всіх, усі за одного”), дубльована семантика (“товариська допомога”, “братерська солідарність”) та сурядність, яка “навіює” ідею тотожності несинонімічних понять (“з робітниками всіх країн, з усіма народами”).

Слід наголосити, що у творі Дж. Орвелла ретельно і віртуозно відтворюється сама практика смислової трансформації базових ідеологем, і це, на мою думку, є однією зі стратегій формування антитоталітарного дискурсу, що є проявом авторської ціннісної інтенціональності (термін В. Маринчака [8]).

До числа суто тоталітарних ідеологем, яких у тексті “*Animal Farm*” чимало, правомірно віднести оцінно-атрибутивні штампи, тобто ті лексичні одиниці, що супроводжують вербальну репрезентацію певних суб'єктів і явищ. Такими, приміром, постають тоталітарні штампи на кшталт “*beloved Leader, Comrade Napoleon*” (“улюблений вождь товариш Наполеон”), “*Animal Hero, first Class*” (“Тварина-герой I ступеня”) чи “*Jones's secret agent*” (“таємний агент Джонса”). Особливо показовими в цьому плані є глорифікаційні метафори, які вигадали свині, щоб міцно закріпити в колективній свідомості мешканців Хутора однозначно апологетичне уявлення про свого лідера. Вони називають його “*Father of All Animals*” (“Батько всіх тварин”), “*Terror of Mankind*” (“Гроза людства”), “*Protector of the Sheep-fold*” (“Захисник вівчарні”), “*Ducklings' Friend*” (“Друг каченят”) [14, с. 83].

Найбільше таких метафор зустрічаємо у першому куплеті вірша на пошану Наполеона, складеному вірним слугою режиму підсвинком Мінімумом:

*Friend of fatherless!
Fountain of happiness!
Lord of the swill-bucket!
Oh, how my soul is on
Fire when I gaze at thy
Calm and commanding eye,
Like the sun in the sky,
Comrade Napoleon!* [14, с. 83].

Тоталітарними ідеологемами є також і численні гасла, які використовуються для ритуального обслуговування влади. Крім уже згаданих слоганів, що походили від СЕМИ НАСТАНОВ, до них можна віднести й ті гасла, які створювалися спеціально з метою заохочення тварин до праці або для підтвердження правильності, а головне – безальтернативності обраного свинями курсу. Такими, зокрема, постають гасла-заклики *“Forward in the name of the Rebellion!”* (“Уперед в ім’я Повстання!”), *“Long live Animal Farm!”* (“Хай живе Хутір тварин!”), *“Long live the windmill”* (“Хай живе вітряк!”), *“Long live Comrade Napoleon!”* (“Хай живе товариш Наполеон”), *“Napoleon is always right”* (“Наполеон завжди правий!”) [14, с. 83].

На прикладі трагічної долі коня на ім’я Боксер Дж. Орвелл блискуче демонструє здатність тоталітарних ідеологем створювати фіктивну реальність. У найвідповідальніші моменти свого життя цей персонаж, що уособлює чесного трудівника-ентузіаста, який щиро вірить в ідеали Тваринізму та готовий пожертвувати заради них своїм здоров’ям, повторює гасло про беззаперечну правоту Наполеона: *“Napoleon is always right!”*. Воно постійно виринає в його свідомості тоді, коли він бачить несправедливість або невиправдану жорстокість влади свиней, коли з’являються сумніви щодо правильності і праведності того чи іншого кроку на шляху втілення “заповітної мрії всіх тварин”. У таких випадках це гасло відразу ж доповнюється внутрішнім імперативом, який Боксер ставить собі за життєве кредо: *“I will work harder!”* (“Я працюватиму ще завзятіше!”). Цей художній образ, як думається, допомагає письменнику яскравіше проілюструвати магічну силу впливу тоталітарних міфологем на свідомість трудящих мас.

Отже, здійснений лінгвістично-поетикальний аналіз ідеологем повісті-казки Дж. Орвелла *“Animal Farm”* дає підстави стверджувати, що надзвичайно потужний аксіологічний потенціал цього твору зумовлюється не тільки його змістовими аспектами (проблематика, конфлікт, колізії, художні образи і т.ін.), а й тим антитоталітарним ціннісним самовизначенням, до якого він спонукає читача. Важливу роль при цьому відіграє мовна організація художнього простору, яку неправомірно зводити лише до суто стилістичного аспекту форми твору або ідіостилю автора. Адже в алегоричній казці Дж. Орвелла мова є водночас і інструментом конструювання фікційної реальності, і елементом останньої, і її, так би мовити, продуктом. Потрапляючи у фокус читацької свідомості, вона набуває певної референтності та сама стає предметом осмислення.

У цьому аспекті особливої значущості набувають ідеологеми, що формують специфічну мовно-когнітивну систему, в основу якої покладена оригінальна авторська проекція тоталітарної мови. Зазначену систему правомірно вважати своєрідним художньо-концептуальним праобразом тієї “новомови”, що в наступному творі письменника (*“Nineteen Eighty-Four”*) постане водночас у двох іпостасях: як один із провідних конституентів творення художнього образу тоталітарного суспільства і як об’єкт глибокого лінгвокогнітивного аналізу.

У тексті *“Animal Farm”* можна виокремити три типи ідеологем. Перший тип – алюзивні ідеологеми, що створені шляхом лексико-семантичного перекодування відомих положень тогочасного політичного дискурсу (революційний гімн “Інтернаціонал”, офіційні документи і преса в тоталітарних державах) чи вербальної складової впізнаваних соціокультурних практик комуністичного та нацистського режимів (паради, збори, форми заохочення, репресивні заходи тощо).

Другий тип ідеологем (з огляду на їх специфічну роль у розвитку магістральної сюжетної колізії та очевидний зв’язок їхньої структурно-семантичної організації зі змінами ідеологічного курсу) можна назвати ідеологемами-трансформерами. Сюди відносимо, приміром, *“THE SEVEN COMMANDMENTS”*, які в процесі розгортання нарації спочатку зазнають ритуалізації і розмивання початкової семантики, а згодом (унаслідок квазіуточнень

та додавань) відбувається вивітріння їхнього вихідного смислу чи навіть гносеологічна підміна.

Третій тип складають суто тоталітарні оціночно-атрибутивні штампи і мовленнєві кліше, заклики та гасла. Нерідко вони спрямовані на формування й закріплення у колективній свідомості асоціацій владних відносин із родинними стосунками. Такі ідеологеми сприяють міфологізації тоталітарної дійсності та закладають психічно-когнітивні основи для політичної лояльності, самонавіювання і навіть жертвовності цільової аудиторії.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що твір Дж. Орвелла *“Animal Farm”* блискуче демонструє здатність тоталітарних ідеологем міфологізувати дійсність, маніпулювати свідомістю, стирати небажані факти й відомості зі скрижалей історії та імплемтувати в колективну пам'ять фальшиві спогади. Письменник в алегоричній формі демонструє людству ті загрози, що приховують привабливі на перший погляд ідеологеми, розкриваючи лінгвокогнітивні механізми впливу на психіку індивідуума. Саме це й робить *“Animal Farm”* твором-попередженням, надзвичайно актуальним у наші дні, коли тоталітарна пропаганда отримує нові майже необмежені можливості й засоби для ідеологічної та психологічної експансії завдяки швидкому розвитку інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безансон А. Извращение добра: Соловьев и Оруэлл. Москва : МИК, 2002. 165 с.
2. Бенкендорф Г. Д. Химери з оселі буття. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2006. 186 с.
3. Будаев Э. В., Чудинов А. П. Лингвистическая советология. Екатеринбург : ОУ ВПО “Урал. гос. пед. ун-т”, 2009. 292 с.
4. Зверев А. М. Предисловие к “Скотному двору”. *Джордж Оруэлл*, 1999-2014. URL: http://orwell.ru/library/novels/Animal_Farm/russian/rpfc_az
5. Зинкевич Н. А. Джордж Оруэлл. *Джордж Оруэлл*, 1999-2014. URL: http://orwell.ru/bio/russian/go_zink
6. Кронгауз М. Бессилие языка в эпоху зрелого социализма. *Слово за слово: о языке и не только*. Москва : Изд. дом “Дело” РАНХиГС, 2016. С. 77-89. URL: <https://postnauka.ru/longreads/54185>.
7. Купина Н. А. Тоталитарный язык: Словарь и речевые реакции. Екатеринбург ; Пермь : Изд-во Урал. ун-та, ЗУУНЦ, 1995. 144 с.
8. Маринчак В. А. Интенциональное исследование ценностной семантики в художественном тексте. Харьков : Фолио, 2004. 287 с.
9. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму. Київ : Вид-во “КЛІО”, 2017. 240 с.
10. Мосина В. Г. Проза Джорджа Оруэлла: творческая эволюция: дис. ... д-ра филол. наук: 10.01.05 / Москов. пед. гос. ун-т. Москва, 2000. 619 с.
11. Ренчка І. Лексикон тоталітаризму. Київ : Вид-во “КЛІО”, 2018. 232 с.
12. Серио П. Русский язык и анализ советского политического дискурса: анализ номинализаций. *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса* / ред. П. Серио. Москва : Прогресс, 1999. С. 337-383.
13. Чаликова В. А. Утопия и свобода. Москва : Весть – ВИМО, 1994. 184 с.
14. Orwell G. *Animal Farm. A fairy story and essays' collection*. Санкт-Петербург : КОРОНА принт , КАРО, 2015. 256 с.
15. Orwell G. *Nineteen Eighty-Four*. London : Penguin Books Ltd, 1990. 326 p.
16. The International. URL: <https://www.marxists.org/history/ussr/sounds/lyrics/international.htm>.